

MEKTEP OQIWSHILARINA PEDAGOGIKALIQ TÁSIR KÓRSETIWDE JEKE ÓZGESHELİKLERIN ESAPQA ALIW

Genjeyeva Ulzada

NMPI Pedagogika kafedrası asisent oqitiwshısı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13283621>

Annotaciya. Maqalada mektep oqiwshılarına pedagogikalıq tásir kórsetiwde olardıń jeke ózgesheliklerin esapqa alıwdıń tálım-tárbiyalıq áhmiyeti, múmkinshilikleri, shárt-shárayatlari ilimiy tiykarda óz sáwleleniwın tapqan.

Gilt sózler: Mektep oqiwshıları, pedagogikalıq tásir, jeke ózgeshelik, pedagog xizmetker, qarım-qatnas, ata-babalarımız, tálım-tárbiya, milliy tárbiya.

TAKING INTO ACCOUNT INDIVIDUAL DIFFERENCES IN THE PEDAGOGICAL EFFECT OF CORSETRY ON SCHOOLCHILDREN

Abstract. In the article, the educational importance, opportunities, possibilities of taking into account their personal differences in the pedagogical influence on schoolchildren are shown on a scientific basis.

Key words: School students, pedagogic effect, personal difference, pedagogical servant, communication, ancestors, education, national education.

УЧЕТ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ РАЗЛИЧИЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВОЗДЕЙСТВИИ КОРСЕТНЫХ ИЗДЕЛИЙ НА ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье на научной основе показаны воспитательное значение, возможности, возможности учета их личностных различий в педагогическом воздействии на школьников.

Ключевые слова: Школьники, педагогическое воздействие, личностное различие, педагогический слуга, общение, предки, воспитание, народное воспитание.

Tálım tárbiyada balalardıń jeke ózgesheliklerin esapqa alıw tájiriybesi xalıq pedagogikasınan baslanadı. Ata-babamız insandı: shaqalaq, bala óspirim, jaslıq, jigitlik, egedelik, ġarrılıq dep bir neshshe dáwirlerge ajratqan. Hár bir jas dáwirindegi balanıń ósiw, ruwxıy jetilisiw, minez qulqınıń qalıplesiw ózgesheliklerin baqlağan. Balalardı keleshek turmisqa hám miynetke tayarlaǵanda kásip-ónerge úyretkende hám adamlar menen durıs qarım-qatnasıqqa ádetlendirgende olardıń jeke ózgesheliklerin qatań esapqa alıp is tutqan.

Biziń ullı pedagog, alım babalarımız tálım-tárbiya jumıslarında balalardıń jeke ózgesheligin esapqa alıwdıń zárúrliligin dúnyada birinshiler qatarında usınıs etken, máselen Farobiy bilimdi jaslarǵa kishkeneliginen úyretiwge keńes beredi. Tálım-tárbiyanı baslamastan aldın olardıń jeke ózgesheliklerin biliwdıń zárúrligin kórsetedi. Onı anıqlamay turıp alıp barlıǵın tálım-tárbiyanıń nátiyjesiz bolatuǵınlıǵın qayta-qayta eskertti.

Beruniy hár xalıqtıń ózine mas oqıtıw usılları, jolları, metodları barlıǵın kórsetip oqıtıw sistemasin álipbeden baslawdı ábzal esapladı. Adamdı tábiyattıń bir bólegi sipatında qarap tálım-tárbiya bala tábiyatına muwapiq bolıwın qatar miynetlerinde bayan etti.

Oqiwshılardıń jeke ózgesheliklerin hám múmkinshiliklerin esapqa alıw biziń milliy pedagogikamızdń tiykarǵı prinsiplerinen biri bolıp esaplanadı.

Baslawish klas jas dáwirinde belgili anatomiyaliq, fiziologiyaliq, psixjlogiyaliq rawajlanıw ózgesheligine iye boladi. Misali: oylaw, yadta saqlaw, kishi mektep jası dáwirinde tez rawajlanadı, usi múmkinshilikten óz waqtında paydalaniw bunnan keyingi dáwirlerde ol wazıypanı sheshiwde múmkinshilik beredi, al geypara jaǵdaylarda qoldan bergen imkaniyattıń ornın toltırıw múmkin bolmayda qaladı.

Psixologiyaliq hám medecinalıq izertlewdiń nátiyjesinde hár túrli jas dáwirlerdegi ul hám qız balalardıń boyǵa ósiwi, awırılıǵı, kókirek qápesiniń sheńberi, ókpe siyimliliǵı, dene sáykesligi, bulshıq etleri boyınsha qatar san kórsetkishleri aniqlanǵan. Usi maǵlumatlar negizinde balalardıń fizikalıq rawajlanıwınıń tómendegi ayrim nizamları ashılǵan. Bala kishi jastan fizikalıq jaqtan tez rawajlanadı, al úlkeygen sayın rawajlanıw tezligi páseyedi. Onıń fizikalıq rawajlanıwı bir tegis bolmay bir dáwirde tez, basqa dáwirde áste bolıwı múmkin. Bala denesiniń hár bir organı bir tegis hán sáykessiz jetilisedi.

Rawajlanıw basqıshlarınıń mazmunında hár bir jámiyetlik tariyixiy dáwirde birdey bolmaydı. Házirgi zamandaǵı balalarda burınǵı dáwirdegi teńleslerine salıstırǵanda rawajlanıwdıń tezlesiw qubılısı bayqalmaqta. Bul qubilis psixologiyada akselratsya-processı dep ataladı.

Hár bir jas dáwirde tábiyiy, turmis jaǵdaylarına, tárbiyaǵa, miynetke hám adamlarǵa qatnasına baylanıslı oqıwshılarda jeke ózgeshelikler, jańa rawajlanıw múmkinshilikleri payda boladı. Tálim-tárbiya jumıslarınıń sáti hám sátsiz, sapalı hám sapasız, nátiyjeli hám nátiyjesiz bolıwı oqıwshılardıń mine usi jeke ózgesheliklerin esapqa ala otırıp pedagogikalıq sipatlama beremiz.

Mektep oqıwshılarınıń hár bir jas dáwirindegi balalardıń rawajlanıwı menen tárbiyalanǵanlıǵı dárejesine pedagogikalıq sipatlama bergende olardıń: birinshiden anatomiyaliq-fiziologiyaliq jetilisiwine ekinshiden psixikası menen biliw xızmetiniń rawajlanıwına hám úshinshiden minez qulqınıń qalıplesiwi bas baǵdar etip alınadı. Endi biz usi kóz qarastan hár bir jas dáwirinde oqıwshılardıń jeke ózgesheliklerin esapqa ala otırıp pedagogikalıq sipatlama beremiz.

Baslawish klass oqıwshılarınıń anatomiyaliq-fiziologiyaliq rawajlanıwı qatar jeke ózgesheliklerge iye, 6 jastaǵı oqıwshılar basınıń súyeklesiwi tiykarınan tamamlanadı, skeletiniń bekkemleniwi dawam etedi. Qol, ayaq, omirtqa, jambastıń súyekleniwi hám rawajlanıwı kúsheyedi. Bul jaǵdaylarda esapqa almay oqıwshılardı dawamlı túrde jazdırıw, miynet penen bánt etiw, fizkult pauza ótkermew olardıń rawajlanıwına ziyan tiygizedi. Sabaq waqtında oqıwshılardıń partada naduris otiriwi, omirtqalarınıń qıysayıwi, kókireginiń qıysayıwına sebep boladı.

1-4-klas oqıwshılarınıń psixikası menen biliw xızmetinde de qatar ózgerisler boladı. Miyiniń rawajlanıwı nerv xızmetiniń jetilisiwine kúshli tásir jasaydı. Bas miyi awırliqqa artadı, nerv kletkalarındaǵı ózgerisler ózgeredi. ilimniń dálilewinshe 7-10-11 jaslarda bas miyiniń awırılıǵı 1400-1500 gramm jetip úlkenler miyiniń awırılıǵına jaqınlasadı. Sananıń minez qulıq üstinen qadaǵalawı kúsheyedi, erki rawajlana baslaydı, toqtalıw pratsessi jedellesedi, sonday aq minez qulqında burınǵısha qozǵalıw ústin turadı. Nerv psixikaniń jigerli jawajlanıwına kúshli tásirsheńligi hám háreketsheńligi, sirtqi tásirlerge beriliwsheńligi olardı tez sharshatadı. Bul jaǵday oqıwshılardıń jumis túrlerine tez-tez ózgerip, psixikasin iqtıyarlawdı talap etedi.

Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardı psixikası hám bilim uqıplılıq-ları tálim-tárbiya procesinde jetilisip baradı. Iqtıyarsız diqqatqa qaraǵanda iqtıyarlı diqqat kúsheyedi. Degen menen

olar bir zatqa diqqatin kóbirek toplan tura almaydi, diqqati dárhal basqa jaqqa ózgeredi. Zat hám qubilislar diqqat qabil etkende olardıń uqsaslıqların, ayırmashılıqların kórsetiwde qıynaladı, tiykarǵı belgilerin kórsetiwdiń ornına ekinshi dárejeli belgilerine, diqqat awdaradı. Máselen S sesin S háribi menen jazıwıń ornına ...Z...belgisi menen jazadı. 6 hám sanların jazıwda qátelesedi.

Abstrakt oylawǵa qaraǵanda olarda anıq oylaw basım keledi. Anıq oylawdı rawajlandırıw arqalı abstrakt oylawdı rawajlandırıwǵa erimiledi. Sóz hám abstrakt oylaw menen baylanisli ekinshi signal sistemsi tez rawajlanıp baradı. Eslewler, túsinikler payda boladı, oqıw materialların bóleklerge bóliwge úyreniledi, salıstırıladı, juwmaq shıǵarıladı, úyreniledi, zatlar hám qubilislar uyımlastırıladı.

Baslawish klas oqıwshılarında mexanik yadlaw (mánisine túsinbesten yadlaw) mánisine túsinip yadlawǵa qaraǵanda ústin keledi, avstrakt túsiniklerdi yadlawǵa qıynaladı. Materiallardı bólimlerge bólip bas máseleni tabıwǵa, yadlawda qaytıp shólkemlestiriwde tájiriyesi jetispeydi. Sonlıqtan oqıwshılar logikalıq oylawdan mexanikalıq oylawdı artıqmash kóredi. Nátiyjede ayırım oqıwshılardı sabaqtan tómennlew, ózlestirmewshilik kelip shıǵadı. Erk spatları ele rawajlanbaǵanlıtan qıyınshılıqı jeńiwde ázzilik qıladı. Qızıq emes materiallardı úyreniwde kóp kúshli sarıp etedi, diqqatı tez shalǵıyadı. Álbette barlıq oqıw materialları oqıwshılardı qızıǵıw oyata almawı múmkin. Bunday jaǵdayda múǵallımnen úlken sheberlik talap etedi.

Bul jastaǵı oqıwshılarda oqıw miynetini birinshi, al oyın miynetini ekinshi orınǵa ótedi.

Ámeliy xızmet penen shuǵıllanadı, jámiyetlik paydalı miynetke qatnasadı, óz ózine xızmet etedi, ónimli miynetiniń áhimiyetini ańlay baslaydı. Úlkenlerge miynette kómek beredi, hár túrli baslamalar kóteredi, ápiwayı miynet islew kónlikpelerin iyelewge umtiladı.

Ruxıyılıq ádep ikamili hám estetikalıq tárbiya tarawlarında alǵa ilgerilew kózge anıq taslanıp turadı. Ulgili minez qulıqlı bolıwǵa, jaqsı oqıwshı ataǵın alıwǵa, ornın taza tutıwǵa, klasti azada tutıwǵa, sulıw kiyiniwge umtiladı, gozzalıqqa umtiladı. Zatlardıǵa hádiyselerge adamlardıǵa qatnasıwǵa hám baha beriwde kórgenlerine, esitkenlerine, oqıǵanlarına ata-anasınıń ásirese muǵallımınıń aytqanına súyenedi. Minez qulqı oǵada sezimtalli keledi, kúlip otırıp jılap otırıp kúlipte jiberedi. Tásirge kúshli beriledi, qızıq nársesine erisiwge kúsh saladı, tez ókpelesedi, tez jarasadı. Basqalardıń minez qulqın bahalawda basqalardıń xarakterine ushrasqan hátte kemshiliklerdi sezbedi. Sonıń ushin olar ózlerin jaqsı oqıwshılar qatarına kiritedi. Basqa oqıwshılar qaǵıydanı sál-pál buzsa sol waqıtta muǵallımge shikayat etedi.

Baslawish klass oqıwshılarınıń kópshiligi óziniń nársesi, basqanıń zati, mámlekettiń mülki tuwralı durıs túsiniklerge iye. Biraq ayırım oqıwshılar tawıp alǵan zatti iyesiniki emes tawıp alǵandiki dep dawa qıladı. Iyesine qaytarıwdı talap etse “aǵama aytıp beremen” dep qorqıtadı.

Mektep mülkin qayerde turıwına qarap muǵallımdiki, direktordiki dep bóledi.

Óspirim jasin ótiw dáwiri depte ataydı, sebebi olar ya bala ya úlken adam emes, yarım bala-yarım jaslıq kelbetinde boladı. Óspirim jasındaǵı oqıwshılardıń ishki dunyasında hám minez-qulında úlken ózgeshelikler júzege shıǵadı, dunya taniwında kúshli burilis seziledi, oqıw jumislarında qatar jańalıqlar bayqaladı. Usı ózgeshelikler hám olardıń harakteiniń oǵada quramalı, qarama-qarsılıqlar bolıwı tálim tárbiya jumisların biraz qıyınlastıradı. Óspirim jastaǵı oqıwshılardıń anatomiyalıq-fizijlogiyalıq rawajlanıwı kúta ilǵallı boladı hám bir tegis ótpeydi.

Jinisiy organları rawajlanıwınıń, baslanıwı sebepli bul jaǵday jánede quramalasadı. Jinis organlarınıń jetilisiwı qızlarda 11-12, al ul balalarda 12-13 jastan baslanadı. Deneniń ósiwı

tezlesedi, zat almasiwi kúsheyedi, lekin fizikaliq jaqtan rawajlaniwda teńsizlik payda bolip qol ayaqlari tez ósedi, gewdeniń rawajlaniwi birqansha artta qaladi. Wadrlap sóyleydi, awdańlap júredi, boyǵa ósiwi geyde tezlesedi, skeleti súyeklesedi. Bulshiq et toqimalarında rawajlaniw kúsheyedi. Sonliqtan óspirimlerdiń fizikaliq kúshi anaǵurlim artadi. Júrek-qan tamirlarında da aytarliqtay sáykessislik bayqaladi. Júrek tez ósedi, qan tamirlariniń rawajlaniwi biraz artta qaladi.

Buniń nátiyjesinde óspirimlerdiń qan basimi artadi, basi awiradi. Olar shaqqan kúta háreketshen, xizmetke qumar, miynet islewge intali, jarisiwǵa biyim, awir júkti kóteriwden qoriqqaydi, qatarlari menen básikelesedi, eregisedi qarsilasadi, óziniń jeke pikirine iye bolıwǵa umtiladi, qiziq waqiyali kitaplardi oqıwǵa qumar boladi.

Orta mektep jasındaǵı oqıwshılardıń biliw xızmetinde úlken ózgerisler payda boladi.

Ishki sekretniya organlariniń islep shıǵarǵan gormonlariniń qanǵa aralasiwi ómir súriw uqıplıǵın arttıradi, ishshenlikti hám energiyanı ya kóteredi ya tómenletedi, ruwxın, keypin jaqsılaydı yamasa buzadı. Keypi ashqanda kúshi azayǵansha sharshaǵanda óspirimlerde ashıwshańlıq qopallıq, ójetlik, oqıwǵa hám miynetke biyparwalıq kelip shıǵwi múmkin. Sabaqlarǵa barmawı, joldaslari menen qatnasıqta biyádeplik kórsetiwi itimal. Óspirimlerdiń usı hám basqa ózgeshelikleri tálim tárbiya jumislari sózsiz qiyınlastıradi. Sonıń ushin olardıń nerv sistemısına reyim etiwı, ózlerine miymanlıq kórsetiwi, oqıwda járdem beriwi menen birge orinsız eki baxasın kórip oqıwǵa intasın sóndirmew kerek. Sonday aq mudami ayırıqsha oqıp júrgen oqıwshılarǵa da tómen baxanı “jeti márte ólshep bir márte kesip” qoyıw lazim.

VIII-klaslardıń birinde geografiya sabaǵında tap usınday bar waqiya boladi. Barxama geografiyadan ayırıqsha baxa alıp júrgen Ábdireyimniń anası tosattan awırıp qaladi. Ol túni menen anasına qarap geografiyada berilgen tapsırmanı soraydı, bilmegen soń sebebin soramastan eki baxasın qoyadı. Sol Ábdireyim mektepten tünelip, muǵallımǵe ókpelep bir ayǵa shekem oqıwǵa barmaydı. Mektep direktori hám klass basshisiniń aralasiwi nátiyjesinde Ábdireyim zorǵa degende mektepkе qaytarıladi. Biraq Ábdireyiminiń muǵalliminen kewliniń qalǵanı sonsha álle qashan bolǵan bul waqiyani ol házirde anda-sanda eslep qoyadı.

Óspirim jasındaǵı oqıwshılardıń aqıl oyiniń rawajlaniwında da ádewir ilgerilew seziledi.

Zatlar hám qubilislardi baqlaǵanda olardıń baslı ayırnashılıqların, mánisin sebepli nátiyjeli baylanislari biliwge umtiladi. Usılardıń negizinde olarda qabil etiwı, erikli diqqat, avstrakt oylaw rawajlaniwi, logikaliq yad jetilisedi. Muǵallimlerde kóplep sorawlar beriledi, geyde shatastırǵan sorawlar berip ustazlari sinaqta kóredi.

Bul jastaǵı oqıwshılardıń miynetke, jámiyetlik paydali islerge, jámiyetlik siyasiy turmisqa, oyinga minásebetlerinde de qatar ózgerisler ushraydı. Olar ózleriniń kúshlerin miynette, oyında, turmista sinap kóriwge umtiladi, kamalat qori t.b jámiyetlik jumislarǵa jedelli qatnasadi.

Dúnyaǵa kóz-qarastıń hám ruwxıylıq ádep-ikramlıqtıń rawajlaniwında orta mektep jasi áhimiyetli dáwir bolıp tabiladi. Olar milliy ideya, isenim, maqset murat tez pát penen rawajlana baslaydı. Sanalı ózlestirilgen minez qulıq qádelerin óz erki menen saqlawǵa umtiladi. Biraq onnan endi olardıń minez-qulqın qadaǵalap bariwdiń nátiyjesi joq degen túsinik shıqpawı dárkár.

Oqıwshılardıń jámiyetke, Qatar qaurbilarına, muǵallimlerge, úlkenlerge, kishilerge hám ózine múnasebeti birlen emes. Degen menen olar jámáátshil keledi, uliwma mápke umtiladi, birgeliktegi islerge qizıǵadi. Qatar qurbilariniń pikirini qádirleydi, dos tabıwǵa umtiladi, oqıwshılar jámiyetinde belgili orindi iyelege kúsh saladı. Tartisli máselelerdi sheshiwge muǵallımǵe emes

joldaslarina bolisadi, sorawga juwap bermey qalganda da olarga sibirlap aytip otiradi., uyge tapsirmani orinlay almaqanda koshirip aliwga beredi. Leykin joldaslarini minez-qulqin baxalawda reyimlilik kórsetedi. Sonliqtan olardi ózine duris hám ádil baha beriwge, ózin-ózi tárbiyalawga úyretiw zárur.

Jeke kóz-qaras oqiwshi shaxstini jeke ózgesheliklerine hám onini sol waqittagi jagdayina ádewir saykeskeletugin jane buni natiyjesinde maksimum natiyje beretugin tárbiyalik ilajlardi tañlawdi hám ámelge asiriwdi talap etedi. Tárbiyashi balalardin jeke ózgesheliklerin jaqsi bilgen sayin, ol oqiw-tárbiya pratsessin duris shólkemlestire aladi.

Jeke kóz-qaras birinshi gezekte shaxstini ol yamasa bul spatlarini qaliplesiwine tásir jasaytugin jeke, ózgeshe jagdaylardi biliwdi de esapqa aliwdi názerde tutadi. Ol yamasa bul shaxstini tábiyatin túsine otirip, oğan duris itibar beriw kerek. Máselen: Tárbiyashi óspirimni ójetligin qoydiriw ushin, sol ójetlikni tábiyatini qanday ekenin biliwi tiyis, sonday aq onini sebepleri nede ekenligin aniqlaw tiyis.

Jeke kóz qarasti ámelge asira otirip, xoshametlewdi oqiwshilarga hár qiyli tásir jasaytuginligin umitpaw kerek. Bir oqiwshini maqtaw paydali, óytkeni bul onini óz kúshine isenimin arttiradi. Ekinshi oqiwshiga kelgende mardayip, ózine asa isenip ketpewi ushin bunday etpew kerek.

Jeke kóz-qaras jazalaw sharasin hám formasin qollaniwda da kórinedi. Geybir oqiwshilarga áytewir jazalawga tásir etedi, basqalarga jazalawdin usunday formalari tásirde jasadaydi. Usunday oqiwshilarga kelgende jazalawdin ádewir qatañ sharalarin qollaniw kerek.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. - Т.: Ўзбекистон, 2016.
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб - интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятини кундалик қондаси бўлиши керак. - Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Qosimov G'. Tashkilot va tashkiliy boshqarish nazariyasi. – Т.: 2004.
4. Murakov I.U., Saifnazarov I.S. Menejment asoslari. – Т.: 1998.
5. Mavlenova R. va boshqalar. Pedagogika. –Т, 2001.
6. Q.Qosnazarov, A.Pazilov, A.Tilegenov “Pedagogika”, Nókis “Bilim” 2009-j
7. **Internet saytlari:**
8. www.tdpu.uz
9. www.pedagog.uz
10. www.Ziyonet.uz
11. www.edu.uz